

Stručni rad

Zaprimljen: 10. 4. 2025.

Prihvaćen: 22. 6. 2025.

<https://doi.org/10.63364/o.20.1.3>.

Pravna analiza elementa državnosti Hrvatskoga Kraljevstva u ranom srednjem vijeku do kraja 11. stoljeća

Autor: Janja Hrkač Paradžik¹

Sažetak

Ovaj rad, uz klasični uvod i zaključak, obuhvaća četiri poglavlja. U prvom dijelu naslovljenom *Knez, kralj, ban kao izvršna, sudbena i zakonodavna vlast Hrvatskog Kraljevstva u ranom srednjem vijeku do 11. stoljeća*, analizira se faktična učinkovitost vršenja vlasti od strane knezova i kraljeva, u kontekstu sociološke definicije države postavljene u uvodu. Drugi dio, *Hrvatsko Kraljevstvo kao subjekt međunarodnog prava*, sadržava potpoglavlja o odnosima s Crkvom i s drugim državama. Kroz njih se nastoji pokazati da je Hrvatsko Kraljevstvo djelovalo kao organizirana politička zajednica ne samo u unutarnjem smislu već i u vanjskopolitičkom kontekstu, što potvrđuje njegovu državnost sukladno spomenutoj definiciji države – kao organizacije koja postoji i djeluje u odnosu prema drugim organizacijama, bilo kroz priznanje, bilo kroz sukob nadležnosti.

Ključne riječi: *Hrvatsko Kraljevstvo, država, srednji vijek, 8. – 11. stoljeće, pravna analiza*

¹ studentica Pravnog fakulteta u Splitu, janjazgb@gmail.com. Ovaj je rad prošireni seminarski rad za predmet *Hrvatska nacionalna povijest u europskom kontekstu*.

1. Uvod

Temeljna ideja ovoga rada jest pravna analiza elementa državnosti Hrvatskoga Kraljevstva u ranom srednjem vijeku kako bi se pokazala točna hipoteza da je Hrvatsko Kraljevstvo imalo sve elemente samostalne i neovisne državne vlasti u srednjem vijeku. Najprije u razdoblju prvih poznatih knezova, poslije i u razdoblju kraljeva sve do 11. stoljeća kada Hrvatsko Kraljevstvo stupa u personalnu uniju s Ugarskim Kraljevstvom pod dinastijom Arpadovića, nakon bitke kod Gvozda i pogibije posljednjega hrvatskoga kralja Petra Svačića 1097. godine. Država se u formi monarhije razlikuje od moderne države većinom u formi republika s demokratskim ustrojem izabраних predstavnika naroda kao davatelja legitimiteta i legaliteta, stoga kraljevstva ranoga srednjega vijeka ne možemo promatrati potpuno sa stajališta modernih država iako u analizi možemo primijeniti neke moderne definicije, kao primjerice određenje države kao organizacije koja ima monopol fizičke sile na određenom teritoriju, kao sociološka definicija pravnika (odvjetnik po zvanju) i sociologa Webera.² Takva definicija funkcionira jednako i u modernom i predmodernom razdoblju koncepcije države jer su svi elementi definicije države primjenjivi u oba povijesna razdoblja kao temelj za raspoznavanje ima li neko društvo ili narod državu ili nema. Naravno, s obzirom na to da do diferencijacije triju stupova vlasti (zakonodavne, sudbene, izvršne) s uspostavljenim odnosom ravnopravnosti, međusobne ovisnosti i provjere dolazi poslije u povijesnom pravnom razvoju s razvojem individualizma i pluralističkog načela koje su teorijski formulirali John Locke (*Druga rasprava o vladi*) i Montesquie (*O duhu zakona*), potom u praksi od francuskog ustava i ustava SAD-a te prije u Engleskoj kroz sustav *common law* u međuodnosu parlamenta i kralja u novom vijeku, ne možemo srednjovjekovnu državu promatrati

2 Peter Nitschke, *Monopol sile u defenzivi: o promjeni državnosti na području unutarnje sigurnosti*, „Politička misao“, Vol XXXIX, (2002.), br. 2, 84–91.

kao novovjekovnu i modernu državu.³ U ranom srednjem vijeku moći ćemo isključivo kralja promatrati kao nositelja svih triju stupova vlasti, naravno u međuovisnosti s crkvenom vlasti koja, osim što će tada s Rimom i papinskom vlasti u ranom srednjem vijeku igrati ulogu svojevrsne međunarodne organizacije čije priznanje ima učinak međunarodnopravnog priznanja, čiji bi pandan danas bio priznanje države od Ujedinjenih naroda. Isto tako, u ranom srednjem vijeku još je uvijek snažno prisutna ideja da vlast dolazi od Boga, ne od naroda. Bitna je stoga prisutnost crkvene vlasti u ceremoniji krunidbe putem biskupa i nadbiskupa kao zastupnika pape koji je namjesnik Boga na zemlji, s obzirom na to da vlast dolazi od Boga, jedino njegov zastupnik može okruniti vladara i time mu dati legitimitet i legalitet. Osim toga, Crkva je kao organizacija prva razvijala sustav birokracije s obzirom na pismenost svećenstva i očuvanja i transmisije znanja kroz, primjerice, benediktinske samostane, a kasnijim povijesnim pravnim razvojem kroz proces sekularizacije doći će do razdvajanja Crkve i države te jačanje birokracije od kralja, to jest države.⁴ Kraljevstvo je monarhija s više mogućih formi, izbornom ili nasljednom. Po logici stvari, svaka nasljedna forma morala je u jednom trenutku biti izborna da bi poslije izabrani kralj od nositelja moći (vjerojatno drugi plemići, vazali, crkvene vlasti ili druga središta moći) mogao uspostaviti svoju dinastiju, odnosno svoje potomke, ili u njihovu nedostatku bližu rodbinu kao nasljedne kraljeve.⁵ U početku je kraljevstvo kao monarhija u dobroj mjeri apsolutistička, u vidu suverenosti kralja kao nositelja svih triju stupova vlasti, dok će poslije razvojem sabora, pa potom i moderne ideje ustava kao ugovora naroda i kralja, nastati monarhije parlamentarnoga i ustavnoga tipa kakve i dandanas postoje u svijetu, primjerice par-

3 Arsen Bačić, *Ustavno pravo i političke institucije*, Pravni fakultet, Split, 2014., 219.

4 Jacques Le Goff, *Intelektualci u srednjem vijeku*, Naklada Jesenski i Turk, prijevod: Mihaela Vekarić, 2009., Zagreb, 3–319.

5 Ante Brešić Mikulić, *Monarhizam kao ideologija i pokret u 21. stoljeću*, časopis za kulturu, društvo i politiku „Obnova“, Zagreb, 2018., vol. 19., 81–85.

lamentarna Kraljevina Nizozemska. Monarhija je, dakle, kao oblik uređenja države preživjela test vremena.⁶

2. Knez, kralj, ban kao izvršna, sudbena i zakonodavna vlast Hrvatskog Kraljevstva u ranom srednjem vijeku do 11. stoljeća

Povijesni kontekst analize ovih funkcija države jest feudalni sustav koji se od 5. do 9. stoljeća uobličuje i izgrađuje te se uzima kao rani feudalizam. Onaj čisti feudalni sustav nastupa tek od 11. do 15. stoljeća, pa se tako državna vlast u razdoblju koje analiziramo izgrađuje od inicijalne plemensko-rodovske povezanosti u vazalni odnos kralja i pratnje (bitna je mobilnost po teritoriju), vezan uz njega jednako kao uz izvršne vojne vlasti, u kojem članovi pratnje dobivaju zemlju od koje žive na temelju običajnoga dvostranog odnosa. Zauzvrat tako sudjeluju u primjeni sile snagom ljudstva koje uzdržavaju i tu dolazimo do instituta beneficija (poklanjanje zemlje kralja kao plaća u prirodima za vojnu službu,) koji se poslije preslikava na seljake kao obrađivače zemlje i, prema potrebi, vojnike koji postaju kmetovi vezani uz feud/zemlju te u manjem broju slobodni od zemlje alodijalci.⁷ Sve se to izvodi po uzoru na Franačku kao bliži kulturni krug Zapada kojemu Hrvatska pripada više nego Bizantu, bez obzira na to što Franačka slabi kada naše analizirano razdoblje počinje ili tim više jer slabljenje jedne sile omogućuje jačanje druge, što ne utječe na kulturnu i gospodarsku razmjenu. Materijalni dokaz u prilog toj tvrdnji su franački mačevi (dva mača iz Podravine i tri iz Dalmacije) koji su pronađeni u Hrvatskoj. Treba istaknuti da mač kao osnova sile u vojno-feudalnom društvu nosi značenje kao što danas nosi nuklearno oružje ili barem balističke rakete.⁸ Činjenica da se spominje

6 A. Brešić Mikulić, *Monarhizam kao ideologija i pokret u 21. stoljeću*, 88.

7 Šefko Kurtović, *Opća historija države i prava*, Informator, Zagreb, 1987.

8 Goran Bilogrivić, *O mačevima posebnog tipa u Hrvatskoj*, izvorni znanstveni rad, 20. 5. 2011., Odsjek za povijest, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 83-109.

franački Gottschalk, glasoviti benediktinac koji je polovicom 9. stoljeća proveo neko vrijeme na dvoru kneza Trpimira, navodno zbog heretičkog nauka o predestinaciji u svojevršnom političkom azilu, može se dovesti u daljnju vezu s materijalnim dokazima franačkih mačeva na tlu teritorija koji će obuhvatiti Kraljevina Hrvatska, no svakako ima i spomena brojnih drugih klesarskih i crkvenih lica germanskoga ili zapadnofranačkoga podrijetla: „Tetgis, klesara Garibertus magister krajem 8. st. na sarkofagu kod Pule, germanska bi mogla biti i imena klesara Mundus i Badavitus uklesana na natpis iznad pobočnih zapadnih vrata bazilike sv. Ivana Krstitelja u Rabu polovicom 9. st., na kamenim gredama oltarne ograde iz crkve sv. Marte u Bijaćima uklesano je ime Gumpertus, Teudebert je, najvjerojatnije, bio opat benediktinskoga samostana sv. Ambroza u Ninu, Aldefred, ninski biskup, zadarski opat sv. Krševana Odolbertus koji se spominje u oporuci zadarskoga priora Andrije iz 918., Madelbertus, biskup i papin legat, predsjedavao je na II. crkvenom saboru u Splitu 928., Anffredus je prezbiter i notar u Zadru; u jednom dokumentu iz 1078. u Zadru se spominje Maifredo, kao opat samostana sv. Stjepana u Splitu spominje se oko 1070. Gisilbertus, a isto tako u dokumentu iz 1083. Vulfa, svećenika došljaka, germanskoga podrijetla, kao poticatelja raskola u Dalmaciji.“⁹ Izvori prava su različitih vrsta pa tako postoji utjecaj arhaičnoga rimskoga prava (primjerice mancipacija u Trpimirovoj darovnici iz 814., „znak rukom mojom vlastitom“), bizantsko pravo (primjerice oporuka zadarskoga priora Andrije iz 918. s utjecajem langobardskoga, „a kuću kojoj je pripadala tribunu Teodoziju“ ili 990. s utjecajem kasnorimskoga Sergije daruje samostan sv. Mihovila u Istri), franačko pravo (raspolaganje alodijem u Biogradu oko 1070. – 1076., „Ivan Slaven darujem istom samostanu čitav svoj alodij uz suglasnost svog brata u nazočnosti

⁹ Ante Piteša, *Karoliński mač s natpisom iz Zadvarja*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, Vol. 94 No. 1, 2002. Split, 350–351.

ovih svjedoka").¹⁰ U nejasnim početcima dolaska Slavena i među njima s Avarskim Kaganatom na područja današnje Hrvatske u 7. stoljeću, spomenut u djelima bizantskoga povjesničara Prokopija i djelu Strategikona nepoznatog autora Pseudo Marcija ne možemo uzeti za našu analizu jer tek poslije rušenja Avarskoga Kaganata u ratu s Francima u 8. stoljeću dolazi polako do formiranja etnogeneze Hrvata, o čemu saznajemo u poznatom djelu *De administrando imperio* Konstantina Porfirogeneta s pristranim ciljem opisivanja Hrvata u ovisnosti od Bizanta (Achenskim mirom 812. između Franačke i Bizanta potonjem su pripali kvarnerski otoci Osor, Krk i Rab te gradovi Zadar, Trogir, Split, Dubrovnik, Kotor i Budva, dok je ostatak pripao utjecaju Franaka), što korespondira s kasnijom primjenom različitih izvora prava, s tim da o običajnom pravu možebitnoga hrvatskoga plemena iz narodne predaje pod vodstvom petorice braće Kozencisa, Muhla, Hrovata, Klukasa, Lovelosa i dviju sestra Tuge i Buge ne znamo ništa ili puno osim lingvističkih analiza i pretpostavki primjerice Radoslava Katičića.¹¹ Knez iliti latinski *dux* i kralj iliti latinski *rex* nisu *de facto* činili veliku razliku u vršenju državne vlasti na određenom teritoriju; primjerice izvršna vlast kroz monopol sile, s tim da isprva u Hrvatskom Kraljevstvu imamo kronološki gledano kneževe, a potom kraljeve, uz to da ipak postoji faktična razlika u kontroli dijelova teritorija kroz monopol primjene fizičke sile – kneževi zapravo ne kontroliraju, to jest ne vladaju čitavim teritorijem Hrvata kao naroda pa tako imamo: Višeslava, vladar-knez od mora do Gvozda; Vojnomira, knez-vladar sjeverno od Gvozda i u Posavini; Ljudevita, knez-vladar sjeverne Hrvatske; Bornu, knez-vladara južne Hrvatske (u jednom trenutku bori se protiv Ljudevita uz potporu Franaka, što je ponovno dokaz prethodne tvrdnje o utjecaju Franaka na naš teritorij); Ratimira, knez-vladara sjeverne Hrvatske; Mislava

10 Magdalena Apostolova Maršavelski i Lujo Margetić, Hrvatsko srednjovjekovno pravo, Zagreb, Narodne novine, 1999., 4–8, 12–9, 16.

11 Dalibor Čepulo, *Hrvatska pravna povijest u europskom kontekstu*, Pravni fakultet u Zagrebu, 2005. godine, 50–58.

va, knez-vladara južne Hrvatske; Trpimira, knez-vladara južne Hrvatske; Domagoja, knez-vladara južne Hrvatske; Iljka; Zdeslava, knez-vladara južne hrvatske; Braslava, knez-vladara sjeverne Hrvatske; Muncimira, knez-vladara južne Hrvatske.¹² Postoje sporenja oko toga je li Tomislav bio prvi hrvatski kralj ili nije i je li *dux* kao knez imao istovjetno značenje kralju, no ako uzmemo u obzir prethodno spomenuti kriterij vlasti na određenom teritoriju kao temelj razlikovanja *dux*a i *rex*a, to jest kneza i kralja, onda Tomislav to zbilja jest s obzirom na to da monopol sile na teritoriju uključuje isključivanje sile drugoga naroda i mogućnost obrane od stranoga naroda. Tako imamo činjenicu okršaja s Ugarima u sjevernoj Hrvatskoj gdje je poražen njihov vođa Atila i okršaja u Bosni protiv Bugarskoga Carstva pod vodstvom Alogobutrima, odakle se krenulo iz Južne Hrvatske, gdje je zapravo i stvorena prva jezgra Hrvatskoga Kraljevstva.¹³ Stoga je to moguće objašnjenje kako se u nekim izvorima Tomislav spominje kao *dux*, a u nekim kao *rex*, kao do Tome Arhidakona, no u hrvatskoj je historiografiji općeprihvaćena činjenica njegova krunjenja 925. godine na Duvanjskom polju, prema tumačenju Kukuljevića Sakcinskog. Zbog toga je ove godine, kao i 1925., u kolektivnoj svijesti hrvatskoga naroda obilježena obljetnica Kraljevine Hrvatske. U to se vrijeme u našim krajevima održavao Crkveni sabor, što je moglo biti u određenoj korelaciji s krunidbom u kontekstu odnosa crkvene i svjetovne vlasti; s njime navodno i započinje nasljedna monarhija Kraljevine Hrvatske pod dinastijom Trpimirovića i poslije Krešimirovića.¹⁴ Prema povijesnoj rekonstrukciji Hrvatsko će Kraljevstvo imati niz kraljeva tijekom dvaju stoljeća: Trpimir II. (928. – 935.), Krešimir I. (935. – 945.), Miroslav (945. – 949.), Mihajlo Krešimir II. (949. – 969.), Stjepan Držislav (969. – 997.), Svetoslav

12 Milko Brković, *Hrvatski kraljevi*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru Vol. No. 42, 2000, Hrčak ID: 12207, 504.

13 Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća; Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641–1102)*, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1972., 61–153.

14 Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslava Krležje, <https://www.enciklopedija.hr/clanak/tomislav>, pristupljeno 10. 4. 2025. godine

Suronja (997. – 1000.), Krešimir III. (1000. – 1030.), Stjepan I. (1030. – 1058.), Petar Krešimir IV. (1058. – 1074.), Dmitar Zvonimir (1075. – 1089.), Stjepan II. (1089. – 1091.), nakon čega će nastupiti svojevrsni *interregnum* s Petrom Svačićem (vjerojatno naziv plemićkoga roda) zbog borbe s ugarskim kraljem Kolomanom iz dinastije Arpadović 1097. Potom će nastupiti personalna unija te će doći do jačeg razvoja institucije bana kao potkralja, a poslije i Hrvatskog sabora kao diferencijacije zakonodavne vlasti (prvo kao skupa plemića, potom u moderno vrijeme kao predstavnika naroda).¹⁵ *Interregnum* s Petrom Svačićem možemo protumačiti kao borbu između principa nasljedne monarhije i izborne monarhije, kao dvama različitim tipovima opisanima u uvodu. Ono što je bitno istaknuti jest da je u tom ranom srednjem vijeku položen temelj tzv. povijesnom državnom pravu i ono će se *de iure* konzumirati u stupanje u uniju s Habsburškim Kraljevstvom u 16. stoljeću, potom će biti iznimno bitno u hrvatskom narodnom preporodu i razvoju pravaške ideologije gdje će se uz nove ideje prava na samoodređenje naroda (tzv. prirodnoga prava u kojem svaki narod ima pravo na vlastitu državu samom činjenicom postojanja i identificiranja kao posebnoga naroda) Hrvati u regulaciji odnosa s Austro-Ugarskom pozivati na hrvatsko povijesno pravo trojedne Kraljevine Hrvatske (Banska Hrvatska, Dalmacija, Slavonija), sve do 1918. godine kada se događa određeni diskontinuitet hrvatskoga državnoga prava temeljenoga na Kraljevini Hrvatskoj. Teritorijalno je zemlja u vidu izvršne i sudbene vlasti bila podijeljena na županije kojima su vladali i sudili župani. Bile su tu i niže funkcije u vidu podžupana i satnika, a u gradovima načelnici (strateg ili katapan), koji bi odgovarali kralju kao vrhovnom nositelji izvršne vlasti. Kod Zvonimira se, prije nego što je postao kraljem, javlja i titula bana kao potkralja ili čak istovjetna s knezom jer mu se priznaje vlast na teritoriju Slavonije. Poslije će se, nakon personalne

15 V. Klaić, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća; Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641–1102)*, 99–107.

unije, ta titula odnositi na cijelu Hrvatsku.¹⁶ Dalibor Čepulo smatra da riječ župana avarskoga podrijetla nema teritorijalne povezanosti sa župama jer se u najstarijim ispravama spominje (Trpimirova 852., Muncimirova 892., isprava 1050. u kojoj svećenik Ivan iz Splita predaje crkvu sv. Silvestra na otoku Biševu, samostan na Tremitima) u funkciji dvorjanina, dok je u Istri stoljećima općinski funkcioner, pa se ovdje možda može zaključiti analogija s Franačkom: dvorjaninu je poslije pridodana i teritorijalna funkcija župa.¹⁷ Banovi su možda bili paralelna ustrojstvena jedinica sa županima pa su tako možda postojale banovine s mogućnošću izbora kralja ako bi dinastija ostala bez potomaka te tu čast čiji se izravni spomen nije sačuvao iz toga razdoblja, ali bana kao čast poznajemo u Bijeloj, Crvenoj, Posavskoj Hrvatskoj, pa poslije i u Bosni, te postoji mogućnost da se ta titula održala iz plemenskih organizacijskih jedinica.¹⁸ Lujo Margetić u knjizi *Hrvatsko srednjovjekovno pravo* zaključuje iz triju izvora (Polikrion samostana sv. Ivana Rogovanskog, Supetarski kartular) da je ban upravljao ličkom krajinom dok su kraljevi funkcioneri bili na čelu županija i u pratnji kralja možda kao knez, tzv. *Comes*, koji je prvo bio u pratnji, a poslije funkcioner, što ide u prilog tvrdnji da ban i župan nisu istovjetne, nego paralelne funkcije. Također se zanimljivo zaključuje održavanje izvršne vlasti tako da su kralj i njegovi važniji dvorjanici (tepč, grč. *topotares* – kraljev zamjenik, *dad* – možda ekonom i blagajnik) dolazili u „goste“ imućnijim funkcionarima gdje su se gostili i darivali zemljama.¹⁹ Kralj je nositelj i sudbene vlasti pa imamo zabilježen primjer gdje je kralj Petar Krešimir IV. u sudskom sporu odlučuje između trojice muškaraca (Radovan, unuk Veljakov, želio je pokloniti svoj posjed u Suhovarama samostanu sv. Kreševana, a tome su se protivili lučki župan Vekemir i

16 Helena Grgić, *Hrvatsko Kraljevstvo u drugoj polovici 11. stoljeća*, Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, 2023., 11–12.

17 D. Čepulo, *Hrvatska pravna povijest u europskom kontekstu*, 62.

18 Dr. Mladen Lorković, *Narod i zemlja Hrvata*, Marijan tisak d.o.o., Split, 2005. (reprint iz 1939.), 33–34.

19 M. Apostolova Maršavelski i L. Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno pravo*, 23–24.

tepčija Boleslav, što znači da je došlo do svojevrsnoga sukoba teritorijalne nadležnosti), vjerojatno zbog stupnja važnosti, no o zakonodavnoj vlasti nemamo dovoljno podataka. Očito je da je akt kraljeva darovanja zemlje, koji bi samostanima bio izvor prava, što se u širem smislu može interpretirati kao dokaz zakonodavne ili još više upravne-izvršne djelatnosti kralja.²⁰ Analogija tome u modernom i suvremenom pravu bila bi možda institucija koncesije, to jest ugovora o koncesiji čiji je predmet gospodarsko korištenje općeg ili drugog dobra za koje je zakonom određeno da je dobro od interesa za Republiku Hrvatsku, a tada je korištenje zemlje za izgradnju samostana bilo u interesu kraljevstva Hrvata zbog prije objašnjenih razloga nepostojanja birokracije i generalno nositelja pismenosti, pa u krajnjoj liniji i odnosa s Crkvom koja kroz religiju daje legitimitet.²¹ Osim toga, možemo iz okruženja drugih srednjovjekovnih država poput Franačke i duha vremena pretpostaviti da je kralj bio izvor zakona, primjenjivalo se uglavnom izvanugovorno običajno plemensko pravo, a poslije, s početkom u 11. stoljeću srednjovjekovno se pravo vodilo kodeksima zasnovanima na rimskom pravu u glosatorskoj djelatnosti komentiranja u cilju primjene na nove društvene odnose.²² O pitanju zakonodavne vlasti Arsen Bačić drži da se u starim poveljama kneza Trpimira (837.) i Mutimira (892.) te kraljeva Držislava, Krešimira i Zvonimira spominju prigode u kojima su knezovi i kraljevi sa županima odlučivali u nekom obliku općega vijeća s drugim prvacima naroda pa se to može uzeti kao protosabor ili začetak sabora premda je to u biti različito od staleških sabora kakvi su postojali do modernog Sabora 1848. s prelatima i plemićima te od 1608. S predstavnicima slobodnih kraljevskih gradova.²³

20 H. Grgić, *Hrvatsko Kraljevstvo u drugoj polovici 11. stoljeća*, isto.

21 Zakon o koncesijama, Pročišćeni tekst vrijedi od 10. 10. 2020., Narodne novine 69/2017, 107/2020, Novi Informator, pristupljeno 10. 4. 2025.

22 Šefko Kurtović, *Opća historija države i prava*, Informator, Zagreb, 1987., 12–14

23 Arsen Bačić, *Ustavno pravo i političke institucije*, Pravni fakultet, Split, 2014., 224.

3. Hrvatsko Kraljevstvo kao subjekt međunarodnog prava

Međunarodno pravo u ranom srednjem vijeku u kontekstu analize i utvrđivanja državnosti uvelike se razlikuje od današnjega modernoga međunarodnoga prava s mnoštvom međunarodnih organizacija. Tada nije postojalo udruženje država osnovano na temelju međunarodnog ugovora, koje ima svoj ustav i zajedničke organe, posjeduje osobnost odvojenu od one država članica. No s jedne strane Crkva je s papom i kršćanskim krugom bila organizacija na religijsko-kulturnoj osnovi pod čiju su vlast i odnos spadale sve države kršćanskoga kruga. S druge strane te su države međusobno komunicirale putem Crkve, ali često i izravno uz primjenu sile kao osnovom međusobnoga uvažavanja.²⁴ Monopol fizičke sile kao bitne oznake države primjenjuje se iznutra (sigurnost stanovništva kroz mogućnost prisilne primjene reda i efektivnost ustrojene sudbene i izvršne vlasti kroz provođenje teritorija) i izvana (zaštita od tuđeg monopola sile kroz vojnu obranu ili napad, jamčenje sigurnosti strancima i priznavanje prava drugim silama na svojem teritoriju).

3.1. Odnosi s Crkvom

Nekoliko povijesnih činjenica oslikava odnos Crkve kao monarhističke organizacije s međunarodnim utjecajem i Hrvata u uspostavi i građenju Kraljevine Hrvatske: rano pokrštavanje pod knezom Bornom te dodir s papom i kršćanstvom preko opata Martina, kojega šalje papa Ivan IV., rodnom iz Dalmacije, iz Zadra, da od Hrvata otkupi zarobljenike i relikvije kostiju starokršćanskih mučenika, nakon čega se uspostavlja prvi svojevrsni oblik diplomatskih odnosa misionara. Navodno kod pape Agatona oko 679. Godine sklapaju ugovor sa Svetom Stolicom o mirnom suživotu sa

²⁴ Lucija Medved, *Razvoj međunarodnih organizacija*, Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet, 2024., 1–4.

susjednim državama. U vrijeme vladavine kneza Branimira papa Ivan VIII. godine 879. javno u pismu priznaje hrvatsku državnu samostalnost, zatim papa Ivan X. 925. godine priznaje kraljevski naslov prvom hrvatskom kralju Tomislavu. Papa Grgur VII. šalje kralju Dmitru Zvonimiru po izaslaniku Gebizonu kraljevske insignije – krunu, žezlo i zastavu – i uzima Hrvatsku pod posebnu zaštitu sv. Petra, radi čega se njegov nasljednik Urban II. protivi pokušaju ugarskoga kralja Ladislava da nakon Zvonimirove smrti oružjem pripoji dio hrvatske države Slavoniju, premda je Ladislav od protupape Klementa III. (Wibertu Ravenjaninu) dobio odobrenje za osnutak Zagrebačke biskupije, što je pak službena Rimska kurija tek naknadno prihvatila kao svršen čin pa je *de facto* stanje postalo i *de iure* stanje.²⁵ Hrvatski prostor na razmeđu Istoka sa središtem u Bizantu, to jest Konstantinopolu, i Zapada sa središtem u Rimu, zapravo je prostor političke i religijske borbe za utjecaj gdje će se naposljetku svrstati uz Zapad. To će ostaviti trajne posljedice do današnjega dana. Tako je od 858. pa do 928. godine petero rimskih papa poslalo sedamnaest pisama vladarima u hrvatske krajeve; papa Ivan VIII. tijekom svojega je desetogodišnjega pontifikata poslao pet pisama trojici hrvatskih vladara (Domagoju je poslao dva pisma, Zdeslavu jedno te Branimiru dva), dok je papa Ivan X. poslao jedno pismo kralju Tomislavu obraćajući mu se s titulom „kralj“ s tematikom vanjske politike vezano uz neprijateljski odnos prema Bizantu i odnose s drugim zemljama kao što su gusarski napadi Hrvata iz Neretve na Mletačku Republiku, no i neka unutarnja pitanja crkve vezana uz slavensko bogoslužje.²⁶ Osim vladarima, pape se obraćaju i svećenicima. Sva ta pisma imaju oznake diplomatske prepiske tadašnjega vremena (intitulacija, inskripcija, salutacija, naracija, dispozicija): „I. Fragment pisma pape Nikole I. (858. – 867.) koji između 858. i 867. piše ninskom kleru da se crkva

25 M. Brković, *Hrvatski kraljevi*, 503.

26 Katarina Barbarić, *Papinska pisma srednjovjekovnim hrvatskim vladarima*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, diplomski rad, 2017., 62.

ne smije osnivati bez dozvole Rima, II. Fragment pisma pape Ivana VIII. (872. – 882.) koji između kraja prosinca 872. i svibnja 873. piše hrvatskom vladaru Domagoju o tome kako je bugarska crkva potpala pod utjecaj carigradskog patrijarha Ignacija, III. Između god. 873. i 875. papa Ivan VIII. javlja (solinskom?) kleru da je neke svećenike koji su usprkos izopćenju vršili službu Božju, kaznio crkvenom kaznom, IV. Između 874. i početka 875. papa Ivan VIII. piše hrvatskom kleru i vjernicima da je hrvatski vladar Domagoj usprkos svojem obećanju dao smaknuti čovjeka koji ga je pokušao ubiti i da kod toga svećenik Ivan nema nikakve krivice te da i dalje može vršiti svećeničke dužnosti, V. Fragment pisma pape Ivana VIII. koji između 874. i 875. piše hrvatskom vladaru Domagoju i preporučuje mu poduzimanje mjera protiv gusara i kažnjavanje urotnika samo progonstvom, VI. Početkom 879. papa Ivan VIII. pismom naređuje hrvatskom vladaru Zdeslavu da njegovom poslaniku upućenom bugarskom kralju Mihajlu bude pri ruci, VII. Pismom od 7. lipnja 879. papa Ivan VIII. poziva hrvatski narod i svećenstvo da nakon svojega povratka rimskoj crkvi ustraju u vjernosti, VIII. Pismom od 7. lipnja 879. papa Ivan VIII. hvali vjernost vojvode Branimira i preporučuje mu svojega poslanika, svećenika Ivana koji bugarskom kralju nosi njegovo pismo, IX. Pismom od 7. lipnja 879. papa Ivan VIII. hvali izabranoga ninskoga biskupa đakona Teodozija zbog vjernosti te ga poziva da samo od njega primi biskupsko posvećenje, X. Pismom od 10. lipnja 879. papa Ivan VIII. poziva kler i narod Dalmacije da se povrate rimskoj crkvi, opominjući ih da nadbiskupa kojeg oni izaberu samo on može posvetiti i na kraju preporučuje svojega izaslanika, svećenika Ivana, XI. Oko 880. papa Ivan VIII. piše hrvatskom vladaru Branimiru, svećenstvu i narodu da je sa zadovoljstvom od ninskoga biskupa Teodozija čuo o njihovoj vjernosti i moli ih da mu pošalju svoje poslanike, XII. Svojim pismom oko 880. papa Ivan VIII. kori bugarskoga kralja Mihajla što mu nije s ninskim biskupom Teodozijem poslao po-

slanike i opominje ga da to učini što prije, XIII. Između 886. i 887. papa Stjepan V. (885. – 891.) pismom kori akvilejskoga patrijarha Walperta između ostalog i zato što je prekoračio granice svoje jurisdikcije i potvrdio splitskoga nadbiskupa (Teodozija), XIV. Između 886. i 887. papa Stjepan V. pismom kori ninskoga biskupa Teodozija što je po smrti splitskoga nadbiskupa Marina preuzeo upravu i splitske crkve primivši posvetu akvilejskog patrijarha, XV. Između 887. i 888. papa Stjepan V. pismom traži obnovu razorenih crkava i obećava Teodoziju (splitskom nadbiskupu) palij kad osobno dođe u Rim.²⁷ Slijedom navedenoga možemo zaključiti da postoje kontinuirani odnosi sa Svetom Stolicom i izravno između pape kao vrhovnog poglavara Crkve i hrvatskoga kralja ili kneza, do čega sigurno ne bi došlo da Kraljevina Hrvatska nije bila viđena kao jedinstvena i suverena te joj je time priznat međunarodni subjektivitet kao bitna oznaka državnosti *per se*. Odnos kralja i pape, to jest kraljevine i crkve je dvostran, pa tako po povijesno dvojbenoj kronici imamo zabilježeno miješanje u unutarnje pitanje pape Aleksandra II. koji šalje opata Majnarda da ispita sumnje u bratoubojstvo brata Gojslava od kralja Petra Krešimira vjerojatno po moralnom crkvenom pravu, no za otklanjanje sumnje bila je dostatna zakletva 12 župana kao primjena unutarnjega prava.²⁸ Postoji još jedan primjer dvosmjernoga ugovornoga odnosa Bašćanske ploče koja je svojim prvim dijelom sažeti izričaj isprave (darovnice) hrvatskoga kralja Dmitra Zvonimira (1076. – 1089.) koji u svoje vrijeme poklanja određeno zemljište (ledinu) benediktincima-glagoljašima redovničke zajednice sv. Lucije kod Baške. Dakle premda je papa mogao dati dozvolu za osnivanje crkve, bez darovanja zemljišta to nije faktički niti pravno moguće.²⁹ Brojni su takvi primjeri povlasti i darovanja crkvi. U 9. stoljeću Splitska nadbiskupija od hrvatskoga kneza Trpimira dobila je sve posjede i svu imovinu u Lažanama i

27 M. Brković, *Diplomatička analiza papinskih pisama druge polovice IX. stoljeća destinatarima u Hrvatskoj*, izvorni znanstveni rad, Zavod za povijesne znanosti HAZU, Zadar, sv. 43/2001, 29–44.

28 Neven Budak, *Hrvatski vladari*, Večernji list, Zagreb, 2012., svezak 3, 64.

29 Tomislav Galović, Milan Moguš i Bašćanska ploča, *Senjski zbornik* 45, (2018.) Senj, 265–286.

Mosoru te pravo na desetinu od poljoprivrednih proizvoda, papa Grgur VII. je u 11. stoljeću od Zvonimira dobio na korištenje samostan sv. Grgura u Vrani, Petar Krešimir IV. podijelio je imunitete samostanu sv. Ivana Evanđeliste u Biogradu i samostanu sv. Marije u Zadru. S druge strane, hrvatski kralj Tomislav vodio je crkvene sabore 925. i 928. godine te provodio njihove odluke, Petar Krešimir IV. i Zvonimir podržavali su crkvenu reformu i pomagali papi i njegovim legatima pri njezinom provođenju, što zanči da je uzajamno priznanje i legitimacija bila nužna i realna, posebice ako uzmemo spomenutu činjenicu da papa daje blagoslov Boga od kojega dolazi vlast za krunidbu. Tu imamo primjer Zvonimirove krunidbene zavjerenice: „Ja Demetrije, koji i Zvonimir se nazivam, Božjom milošću knez Hrvatske i Dalmacije. U salonitanskoj crkvi sv. Petra, zajednički i složno izabran od čitavog svećenstva i naroda Hrvatskog i Dalmatinskoga kraljevstva, uveden i k tomu postavljen kralj, od tebe gospodine Gebizone, od vlasti apostolske stolice izabran poslanik gospodina našeg pape Grgura, vladat ću s pomoću zastave, mača, žezla i krune. Tebi (Gebizone) se zavjetujem, obećavam i obričem da ću stalno ispunjavati sve što mi njegova časna svetost naloži. Dakako, i u svemu i po svemu prema apostolskoj stolici ću čuvati vjernost...“³⁰

4. Odnosi s drugim državama

Nekoliko povijesnih činjenica opisuje odnos Kraljevine Hrvatske s drugim relevantnim srednjovjekovnim državama iz toga povijesnoga razdoblja: Bizant (postupno preuzimanje vlasti nad gradovima u Dalmaciji za vrijeme Držislava, priklanjanje papi kao Zapadu i liturgiji Zapada kao odmak od Bizanta, zatim slanje službenih insignija prema vladarima od Bizanta), Mletačka Republika (sukobi u Dalmaciji za gradove, sukobi s duždom Orseolom, pljač-

³⁰ Darko Dragosavljević, *Odnos vladara i crkve u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj*, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, 2021. godina, 22.

kaški napadi Neretljana), Ugarsko Kraljevstvo (sukobi s Tomislavom, ženidba Dmitra Zvonimira sa sestrom ugarskoga kralja kao svojevrsni savez, što će dovesti i konačno do temelja za personalnu uniju nakon smrti kralja Zvonimira i prijevremene smrti njegovoga sina Radovana te Stjepana II. nakon neuspjeloga ustoličenja Petra Svačića kao novoga pokušaja uspostave izborne monarhije), Bugarsko Carstvo (borba protiv Alogoboturma) i u krajnjoj liniji sukobi s Normanima za vrijeme kralja Petra Krešimira IV. kada je Kraljevina Hrvatska bila teritorijalno najveća, dok za kralja Tomislava ima vlastitu organiziranu vojsku bez obzira na to radi li se o preuveličavanju: imamo zapis vojne moći Konstantina Porfirogeneta: „Hrvatska je mogla dići 60 000 konjanika i 100 000 pješaka; da je imala 80 velikih brodova (sagena), na svakome do 40 mornara-ratnika, i 100 manjih brodova (kondura), na svakom 10 – 20 mornara-ratnika.“³¹ Dakle, sukladno postavljenoj tezi o monopolu sile kao temeljnoj odrednici postojanja države kao vlasti, vidimo da je Kraljevina Hrvatska vojno bila sposobna braniti svoje granice i to pravo joj je bilo priznato, a imamo i zapise o vojsci kod kralja Tomislava kao faktičnom čimbeniku vojne moći, po samoj činjenici da postoji obrambena moć priznata izvan zemlje.

5. Zaključak

Kraljevina Hrvatska u ranom je srednjem vijeku do 11. stoljeća pod kneževima i poslije kraljevima dinastije Trpimirovića imala sva obilježja nasljedne apsolutističke monarhije kao forme feudalne države, gdje je u funkciji kralja imala potpunu vojnu vlast nad čitavim teritorijem kraljevstva. Ispunjavala je time osnovni supstrat definicije države kao organizacijskoga monopola fizičke sile nad određenim teritorijem. To je poslije činilo temelj tzv. državnoga povijesnoga prava u odnosu s drugim kraljevstvima po-

31 V. Klaić, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća; Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641–1102)*, 61–153.

put, primjerice, unije s Ugarskim i Habsburškim Kraljevstvom te naposljetku Austro-Ugarske monarhije sve do 1918. godine, te i još danas čini dio izvorišnih osnova Ustava Republike Hrvatske, gdje se spominje kao bitna činjenica: „Izražavajući tisućljetnu nacionalnu samobitnost i državnu opstojnost hrvatskoga naroda, potvrđenu slijedom ukupnoga povijesnoga zbivanja u različitim državnim oblicima te održanjem i razvitkom državotvorne misli o povijesnom pravu hrvatskoga naroda na punu državnu suverenost, što se očitovalo: u stvaranju hrvatskih kneževina u VII. stoljeću; u srednjovjekovnoj samostalnoj državi Hrvatskoj utemeljenoj u IX. stoljeću; u Kraljevstvu Hrvata uspostavljenoj u X. stoljeću; u održanju hrvatskoga državnog subjektiviteta u hrvatsko-ugarskoj personalnoj uniji; u samostalnoj i suverenoj odluci Hrvatskoga sabora godine 1527. o izboru kralja iz habsburške dinastije; u samostalnoj i suverenoj odluci Hrvatskoga sabora o pragmatičnoj sankciji iz godine 1712.; u zaključcima Hrvatskoga sabora godine 1848. o obnovi cjelovitosti Trojedne Kraljevine Hrvatske pod banskom vlašću, na temelju povijesnoga, državnoga i prirodnoga prava hrvatskoga naroda; u Hrvatsko-ugarskoj nagodbi 1868. godine o uređenju odnosa između Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i Kraljevine Ugarske na temelju pravnih tradicija obiju država i Pragmatičke sankcije iz godine 1712.; u odluci Hrvatskoga sabora 29. listopada godine 1918. o raskidanju državnopravnih odnosa Hrvatske s Austro-Ugarskom te o istodobnu pristupanju samostalne Hrvatske, s pozivom na povijesno i prirodno nacionalno pravo, Državi Slovenaca, Hrvata i Srba, proglašenoj na dotadašnjem teritoriju Habsburške Monarhije.“³²

U apsolutističkoj monarhiji kralj je bio nositelj izvršne i sudbene vlasti s gradacijom prema županima i podžupanima kao

32 Pročišćeni tekst Ustava Republike Hrvatske obuhvaća Ustav Republike Hrvatske (»Narodne novine« br. 56/90, 135/97, 8/98 – pročišćeni tekst, 113/2000, 124/2000 – pročišćeni tekst, 28/2001, 41/2001 – pročišćeni tekst, 55/2001 – ispravak), Pristupljeno 10. 4. 2025. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2010_07_85_2422.html

teritorijalnoj podjeli, vlasti i premda nema zapisa zakonodavne aktivnosti, hrvatski pravni sustav u ranom srednjem vijeku pripadao je kontinentalnom sustavu rimskoga prava te postoji velika vjerojatnost utjecaja franačkoga pravnoga sustava, to jest sigurno je na snazi bio feudalni sustav gdje je vladar dodjeljivao pravo na zemlju. Kraljevina Hrvatska bila je međunarodno priznati subjekt, od Crkve kao prototipa međunarodne organizacije s obzirom na dominantnu katoličku religiju na Zapadu čijim smo mi djelom postali, što se vidi iz Zvonimirove zavjerenice i diplomatskim pismima pape. Također, ta vlast, odnosno suverenitet, priznavali su se ili su silom bili utvrđenu u odnosu sa susjednim srednjovjekovnim državama kao što su Venecija, Bizantsko Carstvo, Bugarsko Carstvo i Ugarsko Kraljevstvo te Franačko Carstvo na zalazu. Odnos državne vlasti, to jest kralja prema crkvenoj vlasti bio je dvosmjernan; s jedne strane on je kao vrhovni feudalni gospodar davao pravo kroz darovanje na zemlju, primjer Bašćanske ploče, a s druge strane oni su obrednim putem krunidbom davali legitimitet vlasti prenosiv od Boga za vladanje nad zemljom i narodom, s obzirom na tada prevladavajuću paradigmu da vlast dolazi od Boga, a ne od naroda, kako će se naknadnim razvojem prava ta paradigma obrnuti. Zaključno možemo reći da je, bez obzira na oskudnost povijesnih pravnih izvora i kontroverzi oko njihovih tumačenja između povjesničara, hrvatska državopravna tradicija na temelju Kraljevine Hrvatske unatoč diskontinuitetu i promjeni forme nakon srednjega vijeka jedna od najdužih i najstarijih u Europi, čime simbolika obljetnice Kraljevine Hrvatske ima posebnu važnost u kolektivnoj svijesti Hrvata kao jednoga od najstarijih naroda Europe.

Literatura:

Apostolova Maršavelski, Magdalena i Lujo Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno pravo*, Zagreb, Narodne novine, 1999.

Bačić, Arsen, *Ustavno pravo i političke institucije*, Pravni fakultet, Split, 2014.

Barbarić, Katarina, *Papinska pisma srednjovjekovnim hrvatskim vladarima*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, diplomski rad, 2017.

Bilogriović, Goran, *O mačevima posebnog tipa u Hrvatskoj*, izvorni znanstveni rad, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 20. 5. 2011

Brković, Milko, *Hrvatski kraljevi*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, Vol. 42.

Brešić Mikulić, Ante, *Monarhizam kao ideologija i pokret u 21. stoljeću*, časopis za kulturu, društvo i politiku *Obnova*, Zagreb, 2018., vol. 19.

Budak, Neven, *Hrvatski vladari*, Večernji list, Zagreb, 2012., svezak 3.

Čepulo, Dalibor, *Hrvatska pravna povijest u europskom kontekstu*, Pravni fakultet u Zagrebu, 2005.

Dragosavljević, Darko, *Odnos vladara i crkve u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj*, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, 2021.

Galović, Tomislav i Milan Mogoš, *Bašćanska ploča*, Senjski zbornik 45, (2018.), Senj

Grgić, Helena, *Hrvatsko Kraljevstvo u drugoj polovici 11. stoljeća*, Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, 2023.

Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslava Krležje, <https://www.enciklopedija.hr/clanak/tomislav>

Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća; Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641–1102)*, Nakladni zavod MH, 1972., Zagreb

Kurtović, Šefko, *Opća historija države i prava*, Informator, Zagreb, 1987.

Le Goff, Jacques, *Intelektualci u srednjem vijeku*, Naklada Jesenski i Turk, prijevod: Mihaela Vekarić, 2009., Zagreb

Medved, Lucija, *Razvoj međunarodnih organizacija*, Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet, 2024.

Nitschke, Peter, *Monopol sile u defenzivi: o promjeni državnosti na području unutarnje sigurnosti*, Politička misao, Vol. XXXIX (2002.), br. 2.

Piteša, Ante, *Karolinški mač s natpisom iz Zadvarja*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Vol. 94, No. 1, 2002., Split

Ustav Republike Hrvatske – Pročišćeni tekst, Narodne novine (br. 56/90, 135/97, 8/98 – pročišćeni tekst, 113/2000, 124/2000 – pročišćeni tekst, 28/2001, 41/2001 – pročišćeni tekst, 55/2001 – ispravak)

Zakon o koncesijama, Pročišćeni tekst vrijedi od 10. 10. 2020., Narodne novine 69/2017, 107/2020, Novi Informativnik

Abstract

This paper, in addition to the standard introduction and conclusion, comprises four chapters. The first chapter, *The Duke, King, and Ban as Executive, Judicial, and Legislative Authorities of the Croatian Kingdom in the Early Middle Ages until the 11th Century*, analyzes the actual effectiveness of rulers in exercising power, in accordance with the sociological definition of the state introduced at the beginning of the paper. The second chapter, *The Croatian Kingdom as a Subject of International Law*, includes subchapters on relations with the Church and with other states. It aims to demonstrate that the Croatian Kingdom functioned as an organized political entity not only internally, but also externally — through its interactions with other contemporary organizations. This confirms its statehood in terms of the aforementioned definition of the state, understood as an organization that exists and operates in relation to other entities, whether through recognition or through conflicts over jurisdiction.

Keywords: *Croatian Kingdom, state, Middle Ages, 8th–11th century, legal analysis*

Smrt kralja Petra Svačića u Gori Gvozd 1097. godine (Oton Iveković)

Ljudevit Posavski sklapa savez s Karantancima (Josip Franjo Mücke)